

ינואר 2010

"הפיפל מיטר": התוכניות (החברתיות) שאף אחד לא רוצה לראות

או – היכן לא תמצאו השקעות חברתיות

13.4% מכלל המימון למגזר השלישי מגיע ממקורות פילנתרופים (כך ואח' 2006). מחקרים וסקירות המתייחסים לנתון זה נוטים לברר לאן מופנה המימון. המסמך שלפניכם מבקש להאיר את התחומים והקהלים אליהם לא מגיע ההון הפרטי. הנחת המוצא של נייר עמדה זה היא כי באמצעות זיהוי התחומים ואוכלוסיות היעד אשר אינם פופולריים בקרב המשקיעים החברתיים ניתן לאתר אזורים בהם אפשר להשפיע בצורה משמעותית על החברה הישראלית בכלל ועל המגזר השלישי בפרט.

המגזר השלישי בישראל ממומן ברובו על ידי מקורות כספיים ממסדיים. קרנות פרטיות או תאגידים מסחריים מהווים מקור עיקרי לתרומות המגיעות למגזר השלישי (מעוז-שי 2008). בישראל פועלים כ-3,500 קרנות וגורמי מימון שמקור הון ישראלי. סך התרומה מקרנות אלו מגיע ל-150 מיליון דולר בשנה. במקביל, פועלות בישראל למעלה מ-1,500 קרנות זרות אשר, על פי הערכות, סך תרומתן למגזר השלישי מגיע לכ-1.5 מיליארד דולר בשנה (גדרון, שלנגר ואלון 2008). תרומתן השנתית של עשר הקרנות הפילנתרופיות הגדולות הפועלות בישראל¹ מסתכמת בכ-266 מיליון דולר (מג'ר 2008)².

מרכז שיתופים לקידום החברה האזרחית בישראל יזם במהלך חודש נובמבר 2009 סקר שכותרתו: הפיפל מיטר: מדד ההשקעות החברתיות הפופולריות. נייר זה יציג באופן תמציתי את התוצאות העיקריות אשר התקבלו מניתוח התשובות לסקר³. בסקר נכללו חמש שאלות, עליהן השיבו 232 נשאלים.

התוצאות שהתקבלו מניתוח הסקר מלמדות כי קיימת הסכמה בקרב כלל המשיבים כי גורמי מימון לא יטו לממן תחומי פעילות של תרבות ופנאי, שינוי חברתי ודת ורוח. כמו כן, סברו מרבית הנשאלים כי גורמי מימון מעדיפים שלא להשקיע באוכלוסיות היעד הבאות: הקהילה הגאה, מהגרי עבודה, הערבים אזרחי ישראל ואוכלוסיות מיעוטיות.

למגזר הקרנות הפרטיות השפעה משמעותית על המגזר השלישי בישראל, קל וחומר בעידן של צמצום השקעה ממשלתית ובימי משבר כלכלי-חברתי גלובלי. ההמלצות העולות מניתוח הסקר מצביעות על הצורך בעבודה מעמיקה למיפוי התחומים בהם נדרשת השקעה חברתית בחברה הישראלית. מיפוי שכזה יאפשר למשקיעים חברתיים, יזמים וגורמי מימון לעצב אסטרטגיה של השקעה חברתית.

לבסוף, בעקבות ניתוח הסקר, ניתן להצביע על תחומים ואוכלוסיות יעד אשר מאופיינים בתת-השקעה פילנתרופית. דווקא בשל חוסר הפופולריות של תחומים אלו, תהווה ההשקעה בהם מכפיל כוח משמעותי עבור משקיעים חברתיים. בהקשר זה, מסתמנים ארגוני התשתית של המגזר השלישי כתחום השקעה מבטיח במיוחד. משום שתשתית חזקה למגזר השלישי פירושה מגזר שלישי יציב ומפותח יותר, כל השקעה בתשתית פירושה השקעה במגזר השלישי כולו.

¹במרבית המקרים מדובר בקרנות זרות או שמקור כספן זר.

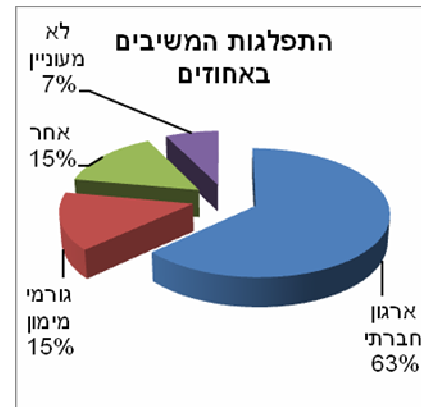
²תרומת הקרנות הפילנתרופיות בולטת במיוחד כאשר משווים אותה לתשע התרומות התאגידיות הגדולות אשר תרומתן מסתכמת בכ-216 מיליון ש"ח (מג'ר 2008).

³ הניתוח המוצג בנייר זה אינו מתיימר להצגת תוצאות בעלות תקפות מדעית, אלא לסימון הלך רוח ותחושות בקרב המשיבים. עורכות הסקר מודעות לכך שהייצוג המשמעותי של עובדי ארגונים חברתיים בקרב המשיבים השפיע על התוצאות בקרב כלל המשיבים. בחרנו להתמודד עם הטייה זו באמצעות בדיקת כל מגזר משיבים בנפרד.

את מי מחבקים? תמונת מצב על פעילותם של גורמי מימון פילנתרופים בישראל

בשאלה הראשונה בסקר התבקשו המשיבים לזהות את עצמם באמצעות שיוך מקצועי.

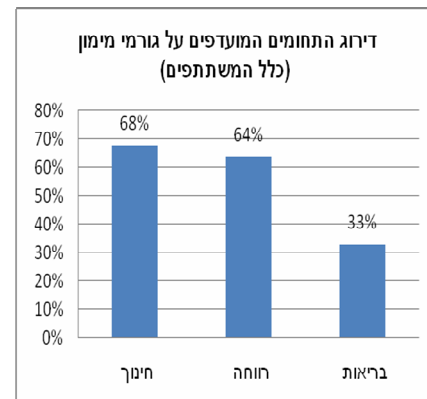
63% מבין 232 המשיבים, הגדירו את עצמם כמשתייכים לארגון חברתי, עמותה או חברה לטובת הציבור. 15% מן המשיבים הגדירו עצמם כמשתייכים לגורם מימון. 15% מבין המשיבים סימנו את התשובה "אחר" כמגדירה את השתייכותם; יש לציין כי מבין אלו שבחרו באפשרות זו 31% משתייכים לאוניברסיטאות או מכוני מחקר ו-29% הם עצמאים (יועצים, רכזי פרויקטים וכו'ב) הפעילים במגזר השלישי. 7% מכלל המשיבים ביקשו לא לפרט את השתייכותם.

גרף מס' 1: התפלגות המשיבים באחוזים (על פי שיוך מקצועי)

1. את מי מעדיפים גורמי המימון?

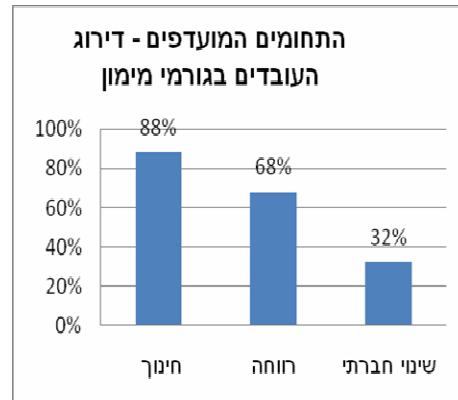
המשיבים התבקשו לדרג שלושה מתוך שמונה תחומי הפעילות אליהם מעדיפים גורמי מימון להפנות הון. התחומים שהוצגו בסקר: איכות הסביבה, תרבות ופנאי, רווחה, בריאות, דת ורוח, חינוך, שינוי חברתי ופוליטי, או תחום אחר (למשל: טכנולוגיה, ארגוני תשתית של מגזר שלישי). בקרב כלל המשיבים הסתמנה העדפה ברורה לתחומי החינוך והרווחה. תחום הבריאות דורג תחום מועדף שלישי, אולם בשיעור תמיכה נמוך באופן ניכר.

גרף מס' 2: התחומים המועדפים על גורמי מימון (דירוג כלל המשתתפים בסקר)

מגמה זו חזרה על עצמה בקרב גם מי שסיווגו עצמם כעובדי ארגונים חברתיים. בקרב מגזר זה מרבית המשיבים סבורים כי גורמי מימון מעדיפים להשקיע בתחומי הרווחה והחינוך (65% בחרו בכל אחד מן התחומים) ובבריאות (33%).

בקרב המשתייכים לגורמי מימון הוצגה מגמה המחדדת את התוצאות שהבאנו עד עתה. תחום החינוך זוכה להעדפה ברורה (88%), תחום הרווחה נחשב גם הוא לתחום מועדף ותחום השינוי חברתי (32%) חותם את דירוג השלישיה המועדפת ודוחק למקום הרביעי את תחום הבריאות (29%).

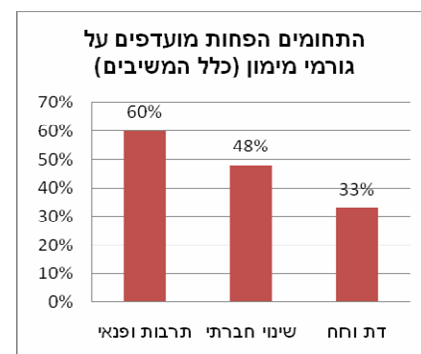

גרף מס' 3: דירוג התחומים המועדפים על גורמי מימון (דירוג המועסקים בגורמי מימון)

תמונה מעניינת מתקבלת כאשר משווים את נקודות המבט של עובדי הארגונים החברתיים ושל מי שמשתייכים לגורמי מימון. המשיבים המגדירים את עצמם כעובדי גורמי מימון משקפים נקודת מבט "פנימית" על ההגיון המנחה את הנתיבה בארגוני המימון. לעומתם, מי שהגדירו את עצמם כעובדים בארגונים חברתיים ועמותות משיבים מתוך עמדתם של מי שזוכים להנחה (או לא) מן המענקים שמעבירים ארגוני המימון למגזר השלישי. ניתוח בחירותיהם של עובדי גורמי המימון נותן תוקף לתחושותיהם של עובדי הארגונים החברתיים ביחס לתחומים המועדפים. גורמי מימון מעדיפים לעסוק בתחומי החינוך והרווחה. יחד עם זאת, מעניין לציין את בחירתם של עובדי גורמי המימון בתחום השינוי החברתי כתחום מועדף שלישי. בהמשך נתייחס לבחירה זו בהרחבה.

ii. את מי גורמי המימון מעדיפים פחות?

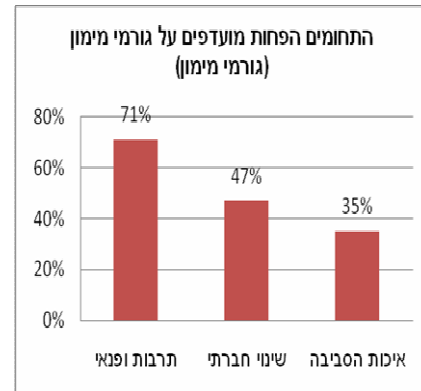
כלל המשיבים סברו כי תחום התרבות והפנאי הוא התחום הכי פחות מועדף על גורמי מימון (60%). אחריו מוקמו תחום השינוי החברתי (48%) ותחום הדת והרוח (33%).

גרף מס' 4: דירוג התחומים המועדפים פחות על גורמי מימון (דירוג כלל המשיבים)

בקרב קבוצת המשתייכים לארגונים החברתיים התקבלו תשובות דומות למדי; תחום התרבות והפנאי זוכה בבכורה כתחום המועדף פחות (62%). 48% מהמשתייכים לקבוצה זו דירגו את תחום השינוי החברתי כלא פופולרי ותחום הדת והרוח (34% מבין המשיבים בקטגוריה זו) חותם את השלישייה הפחות מועדפת.

בקרב המועסקים בגורמי המימון מצטיירת תמונה מעט שונה. אף שתחום התרבות והפנאי מוביל (71%) ומיד אחריו מדורג תחום השינוי החברתי (47%), את השלישייה חותם תחום איכות הסביבה (35%). אי העדפתו של תחום איכות הסביבה משקף מגמה דומה בעולם המערבי; הדיון הציבורי הפורה בסוגיות איכות הסביבה ושמירה על כדור הארץ, אינו משתקף בהעברת הון פילנתרופי לעמותות וארגונים העוסקים בנושא (Rowley 2007; Raymond 2001).

גרף מס' 5: דירוג התחומים המועדפים פחות על גורמי מימון (דירוג המועסקים בגורמי מימון)

III. פרדוקס השינוי החברתי – תחום מועדף או לא מועדף?

נתון מעניין במיוחד עולה מן הדירוג של השתייכים לגורמי המימון. תחום השינוי החברתי תופס את המקום השני ברשימת התחומים המועדפים פחות זוכה ב-47%. כזכור, דירוג עובדי גורמי המימון את תחום שינוי החברתי כתחום מועדף על גורמי מימון (32%).

מעניין לציין כי על פי מדגם שנערך במסגרת סקר מגזר הקרנות הפילנתרופיות (גדרון ואח' 2006) טענו רוב הנשאלים כי הקרנות עוסקות ב"שינוי חברתי". בנוסף, על פי הסקר, 22 מתוך 28 הקרנות שהשתתפו במדגם של גדרון ועמיתיו, טענו כי הקרנות מקדמות את החברה האזרחית או חידושים חברתיים. כיצד ניתן להסביר את הסתירות הללו?

יתכן שעיקר הבעיה מצוי בהגדרה העמומה של התחום. מנקודת מבט מרחיבה, ניתן לומר כי המגזר השלישי כולו מבקש להביא לשינוי חברתי באמצעות פעילותו. לכן, סביר להניח שעבור משיבים שונים הביטוי "שינוי חברתי" מייצג פעילויות שונות⁴. אין כוונתנו לומר כי המשיבים התבלבלו או טעו בהבנת השאלה, אלא להדגיש כי מן הכפילות בדירוג תחום השינוי החברתי על ידי עובדי גורמי המימון ניתן ללמוד כי מתבקשת הגדרה ברורה וחדה יותר של התחום. כך, כדאי להבחין, ברמה הטרימינולוגית והעקרונית, בין עמותות ההעוסקות בשינוי חברתי באמצעות אספקת שירותים לבין עמותות הפועלות לשינוי חברתי-אידיאולוגי. הגדרה כזו תאפשר לגורמים האמונים על השקעות חברתיות להבין מה מטרתיהם של הארגונים הממומנים ולהקל על גיבוש עמדה ביחס לארגונים אלו.

IV. הקשר בין תחומים מועדפים וקהלי יעד פופולריים: לאן מופנים המשאבים?

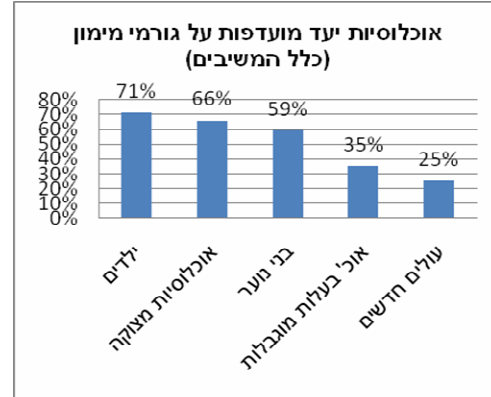
בשאלה השלישית בסקר ביקשנו מן המשיבים לדרג את אוכלוסיות היעד המועדפות ביותר על גורמי מימון. המשיבים התבקשו לבחור חמש אוכלוסיות יעד מועדפות מבין תשע עשרה האוכלוסיות הבאות: ילדים, בני נוער, מבוגרים, קשישים, נשים, עולים חדשים, אוכלוסיות מיעוטיות (בדואים, דרוזים), הערבים אזרחי ישראל⁵, דתיים, מהגרי עבודה, הקהילה הגאה, נפגעי סמים ואלכוהול, אוכלוסיות פריפריה, אוכלוסיות מצוקה וסיכון, ארגוני מגזר שלישי (מנהלי מגזר שלישי, מתנדבים), אוכלוסיות בעלות מוגבלויות פיזיות, שכליות ונפשיות, חולים, ניצולי שואה, אוכלוסיות אחרות (למשל: ספורטאי, כלל הציבור וכו').

⁴ כך למשל, עמותה שעוסקת בחלוקת ארוחות חמות לילדים ממשפחות מצוקה יכולה להתפס כעוסקת בשינוי חברתי במובן הרחב של המילה. בצד עמותה כזו ניתן למצוא גם עמותות העוסקות בסינוור, שינוי מדיניות והידברות בין מגזרים בחברה הישראלית.

⁵ בשאלה זו בסקר הבחנו בין אוכלוסיות המיעוטיות (בדואים, דרוזים וכדומה) לבין אוכלוסיית הערבים אזרחי ישראל. אוכלוסיית הערבים אזרחי ישראל מופיעה במסמך זה גם תחת ההגדרה "החברה הערבית".

בקרב כלל המשיבים ניתן למצוא התאמה בין האוכלוסיות הנתפסות כמועדפות על גורמי מימון לבין התחומים בהם גורמי מימון יעדיפו להשקיע. הפופולריות של תחומי הרווחה והחינוך משתקפת באופן ברור בבחירת אוכלוסיות היעד המועדפות.

בקרב כלל המשיבים משתקפת נטייה ברורה להניח כי גורמי מימון מעדיפים לממן ילדים (71%), אוכלוסיות מצוקה (66%) ובני נוער (59%). שתי אוכלוסיות יעד מועדפות נוספות הן אוכלוסיות בעלות מוגבלויות פיזיות, שכליות ונפשיות ועולים חדשים. הבחירה בשתי אוכלוסיות אלו משקפת, גם היא, את העדפת הגורמים המממנים לתחום הרווחה.

גרף מס' 6: דירוג אוכלוסיות יעד מועדפות על גורמי מימון (דירוג כלל המשיבים)

בחירת המגמות בקרב כל אחת מקבוצות המשיבים מבהירה את אחדות הדעים ביחס לאוכלוסיות היעד המועדפות על גורמי מימון. הנחתם של כלל המשיבים כי ילדים הם אוכלוסיית יעד מועדפת מבחינת גורמי מימון (85%) זכתה לחיזוק בתשובותיהם של המשיבים המועסקים בגורמי מימון.

V. גאים אך לא ממומנים – לאילו אוכלוסיות לא מועברות השקעות חברתיות

בשאלה האחרונה בסקר התבקשו המשיבים לבחור חמש אוכלוסיות יעד אשר גורמי המימון מעדיפים פחות. בקרב כלל המשיבים סומנה הקהילה הגאה כאוכלוסיית היעד המועדפת במידה הנמוכה ביותר.

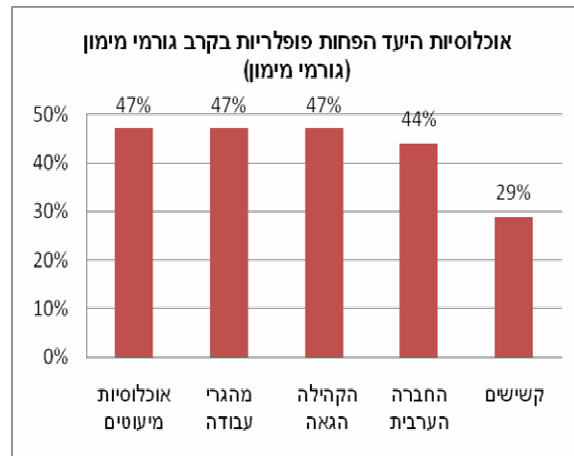
כמעט מחצית מן המשיבים (47%) סברו כי גורמי מימון לא יטו לממן את הקהילה הגאה. בנוסף, מי שנחשבים ל"אחרים" של החברה הישראלית-יהודית, מאכלסים את שלושת המקומות הבאים בדירוג האוכלוסיות שאינן פופולריות; אוכלוסיית מהגרי עבודה זכתה ל-44%, ואוכלוסיית הערבים אזרחי ישראל זכתה ב-37%. אוכלוסיות המיעוטים (בדואים, דרוזים וכו') דורגו במקום הרביעי ברשימת האוכלוסיות הפחות מועדפות. קטגוריית המבוגרים חותמת את רשימת חמש אוכלוסיות היעד להן יטו גורמי מימון לא לתרום.

גרף מס' 7: דירוג אוכלוסיות יעד המועדפות פחות על גורמי מימון (דירוג כלל המשיבים)

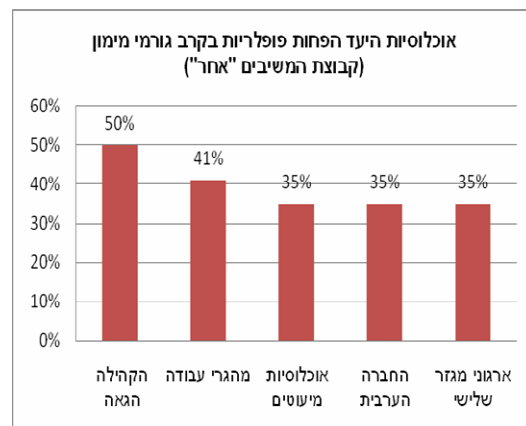
מן הדירוג של המועסקים בגורמי מימון עולה תמונה שאינה שונה באופן מהותי מן הדירוג הכללי.

קבוצת המועסקים בגורמי מימון הוסיפה לרשימת האוכלוסיות הבלתי מועדפות גם את אוכלוסיית הקשישים. מעניין לציין כי נתון זה עומד בניגוד למגמת ההעדפה לתחומי הרווחה אותה זיהינו בחלקים קודמים של הניתוח. על פי הניתוח, למרות שאוכלוסיית הקשישים הינה אוכלוסיית רווחה מובהקת, היא אינה מסתמנת כפופלרית בקרב גורמי מימון.

גרף מס' 8: דירוג אוכלוסיות יעד המועדפות פחות על גורמי מימון (דירוג המועסקים בגורמי מימון)

גם בקרב הקבוצה אשר בחרה להגדיר את עצמה באמצעות הקטגוריה "אחר", בולטת הבחירה בקהילה הגאה, מהגרי עבודה, אוכלוסיות מיעוטים והחברה הערבית כאוכלוסיות יעד אשר אין קורצות לגורמי מימון. בתוך כך, ציינו 35% מחברי הקבוצה שארגוני המגזר השלישי, עובדיהם, מנהלים והמתנדבים בהם אינם מהווים יעד נחשק עבור גורמי מימון.

גרף מס' 9: דירוג אוכלוסיות היעד המועדפות פחות על גורמי מימון (דירוג קבוצת המשיבים "אחר")

מי ששייכו את עצמם לקטגורייה "אחר", מעלים טענה מהותית בנוגע לנטיית גורמי המימון להמנע מהשקעה בארגוני מגזר שלישי ובכוח האדם הפעיל בהם. מדובר בנתון מעניין משום שמי שסימנו את עצמם כמשתייכים לקטגורייה "אחר" קרובים למגזר השלישי - מרבית המשיבים העידו על עצמם כי הם משמשים יועצים למגזר, עובדים כעצמאיים במגזר השלישי או עובדים כאקדמאים שזהו תחום מחקרם. בהיותם צופים חיצוניים אך בעלי היכרות עמוקה עם המגזר השלישי מציגה קבוצת משיבים זו את אחד האתגרים המרכזיים העומדים בפני הפעילים במגזר השלישי – גיוס כספים להמשך פעילותו של המגזר עצמו.

ילדים ואוכלוסיות מצוקה מול הקהילה הגאה ומהגרי עבודה: פעילותם של גורמי מימון בישראל

מן הסקר שערך שיתופים עולה תמונה ברורה. הגורמים המממנים נתפסים כמעדיפים להעביר מימון לתחומי הרווחה והחינוך וילדים, בני נוער ואוכלוסיות מצוקה. מחקרים עדכניים בנושא מאשרים זאת (גדרון ואח' 2006; רוזן 2008; חזן וברנר 2009). בדיקה מקיפה שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מבהירה כי לגודלו של גורם המימון השפעה מכרעת על תחומי הפעילות בהם יטה לתמוך. גורמי מימון מסדר גודל קטן יטו לתמוך ברווחה (79%) ובדת (9%), גורמי מימון בינוניים יפנו להשקיע בחינוך (31% מגורמי המימון הבינוניים) ובאומנות, תרבות וספורט (20%). גורמי מימון גדולים תומכים בתחום במידה רבה בתחום הבריאות (44% מגורמי המימון הגדולים) ובחינוך (23%) (חזן וברנר 2009).

מדוע תחומי החינוך והרווחה פופולריים יותר בקרב גורמי מימון? למה מעדיפות הקרנות לממן אוכלוסיות ילדים ואוכלוסיות במצוקה? על פי וינהבר (וינהבר 2008), החינוך בישראל נתפס כזירת השפעה מרכזית. גופים עסקיים וארגוני מימון נוטים לממן מיזמי חינוך ותוכניות פדגוגיות משום שקיים קונצנזוס לגבי הצורך בחינוך טוב יותר, בתי ספר מאפשרים חשיפה רחבה יותר ובשל גילם הרך, ילדים קלים יותר להשפעה. שמעוני (שמעוני 2008) סבור כי מי שמכונים "הפילנתרופים החדשים" תופסים את החינוך כקרקע פורייה ליצירת מכפיל כוח אזרחי וחברתי. "הפילנתרופים החדשים" מאמינים בגישת הרווחה הפעילה כפתרון למצוקות חברתיות עמוקות בחברה הישראלית. גישה זו מבקשת לייצר שינוי ארוך טווח בחייהם של מקבלי התרומה באמצעות פיתוח כישורים וטיפול בחינוך ויצירת שיוויון הזדמנויות (2008:29). עוד מבטאים נחקריו של שמעוני הלכי רוח של "פילנתרופיה פטריוטית". פילנתרופיה מסוג זה נובעת מן הרצון לסייע לחברה הישראלית על ידי חיזוק שכבות אוכלוסיה חלשות בתוכה (2008:31). כך, נתפסים מקבלי התרומה כחלק מתהליך שלם של השקעה שיעדו הסופי הוא יציבות חברתית.

מראייניו של שמעוני אינם יוצאי דופן, להיפך - הרצון להביא לשינוי באמצעות השקעת הון מניע פילנתרופים ויזמים חברתיים רבים. בטרם גיבושה של אג'נדה סדורה ולפני יישומה בשטח, כדאי לשאול מהי האסטרטגיה העומדת בבסיס ההשקעה החברתית? האם המשקיע החברתי מעוניין לפעול בתחומים הנחשבים קונצנזוס, או שמא הוא מבקש בעזרת פעילותו והשקעותיו לחולל שינוי מעמיק במצבה של החברה הישראלית? כך למשל, השקעה באוכלוסיות מיעוטים ובערבים אזרחי ישראל הייתה עשויה לחזק באופן מהותי את אסטרטגיית "הפילנתרופיה הפטריוטית" המבקשת לחזק אוכלוסיות מודרות מתוך דאגה ליציבות החברה הישראלית.

שאלה מהותית ביחס לתפקידה של הפילנתרופיה הפרטית עולה מנתונים עדכניים ביחס לדפוס נתינה בקרב הציבור הישראלי. ילדים ואוכלוסיות מצוקה הם קהלי יעד פופולריים בכל הנוגע לנתינה. שליש מן הישראלים⁶ בוחרים לתרום סכום כספי או להתנדב למען מטרות הנוגעות לילדים ונוער (דטל 2009). גם עסקים פרטיים ישקיעו בפרוייקטים המצויים בלב הקונצנזוס ויטו להמנע מהשקעה בפרוייקטים המוגדרים כמצויים במחלוקת חברתית (למשל, סיוע להומוסקסואלים, לערבים אזרחי ישראל וכיוב') או מכוונים לשינוי חברתי (צדוק ואח' 2005). הנתונים הללו מציפים את סוגיית האחריות של הפילנתרופיה הפרטית. האם מוטלת על גורמי מימון החובה לאתר את התחומים הפחות מועדפים על הציבור הישראלי ועל המגזר העסקי ולהשקיע בהם כחלק מן הניסיון לקדם את החברה האזרחית בישראל על כל מגזריה? לחילופין, יהיו שיטענו כי על גורמי המימון להיות קשובים לצרכי של המדינה ולפעול בהתאם למדיניות ממשלתית מנחה.

בחלק הבא נתייחס לנתוני הסקר באמצעות השוואתם למגמות פילנתרופיות בעולם המערבי.

⁶ סקר שערך מכון גיאוקרטוגרפיה לכבוד יום ההתנדבות, שנת תש"ע עבור ארגון "מתן". בסקר השתתפו 500 נשאלים.

לאן מגיע ההון הפילנתרופי בעולם - מגמות בפעילותן של גורמי מימון באירופה וארה"ב

ארה"ב – עיקר ההון מושקע בחינוך⁷

בארה"ב פועלות למעלה מ-75,000 קרנות, רובן פרטיות. בשנת 2008 העבירו הקרנות בארה"ב 45.6 מיליארד דולר למגזר השלישי האמריקאי. קרנות פרטיות תרמו 67% מתוך סכום זה (The Foundation Center 2009).

הקרנות האמריקאיות מעדיפות לתמוך בחינוך (22.8% מכלל הסכומים שהועברו למגזר השלישי) ובבריאות (22.7% מכלל הסכומים שהועברו למגזר השלישי). מעניין לציין כי הציבור האמריקאי אינו נוטה לתרום לאוכלוסיות במצוקה ולעניים. פחות משליש מן התרומות של משקי הבית האמריקאים יועדו למטרות אלו (The Center on Philanthropy at Indiana University 2007).

בעוד שההעדפה לתרומה לחינוך ברורה, באוניברסיטאות האמריקאיות ניתן למצוא את התחומים הפחות פופולרים בקרב הקרנות. תחומי מדעי החברה (1.4%) והמדע והטכנולוגיה (2.9%) נחשבים לבלתי מועדפים (The Foundation Center 2009a).

למרות השוני התרבותי בין ישראל לארה"ב ניתן לזהות דמיון בין מגמות הנתינה לתחום הדת בשתי המדינות. בסקר שערך שיתופים סברו כלל המשיבים כי תחום הדת הוא אחד משלושת התחומים שגורמי מימון אינם נוטים לממן, זאת למרות שארגוני דת בישראל מהווים כרבע (24.8%) מכלל ארגוני המגזר השלישי. גם הנתונים המגיעים מארה"ב מלמדים על תמיכה נמוכה במיוחד במצד הקרנות בארגוני דת⁸. תחום נוסף אשר נותר זנוח, באופן יחסי, הוא תחום היחסים הבינלאומיים. רק 4.5% מכלל ההשקעות של קרנות הועברו לארגונים אשר עוסקים ביחסים בינלאומיים, בפיתוח מדינות עולם שלישי ובשלום.

בעוד שבארה"ב זוכים תחום השינוי החברתי וארגוני מגזר שלישי לפופולריות נמוכה בקרב גורמי המימון, בארה"ב הם ממוקמים ב"מקום טוב באמצע". מן הנתונים עולה כי היקף התרומות לארגונים הפועלים למען טובת הכלל, עוסקים באקטיביזם חברתי או בפילנתרופיה עומד על 11% מכלל התרומות למגזר השלישי (The Foundation Center 2009a). בהקשר זה יש לציין כי בקרב תורמים פרטיים בעלי הכנסות גבוהות בארה"ב, תחום ההשקעה העיקרי הוא חינוך ומיד לאחריו יטו בעלי ההון להשקיע בקרנות פרטיות, עשייה פילנתרופית וארגוני גג של המגזר השלישי (רודיך 2008). נטייה זו משקפת את ההבנה שהשקעה בתשתיות המגזר השלישי מבטיחה תשואה גבוהה בטווח הרחוק.

אירופה – בוחרים שלא לתת לחברה האזרחית

סקירת מגמות השקעת ההון הפילנתרופי באירופה מלמדת כי הקרנות הפעילות בישראל והקרנות האירופאיות מתנהלות באופן דומה. מרבית הקרנות הפועלות באירופה מכונסות סביב שני שדות פעולה - חינוך ומחקר ושירותים חברתיים. כ-30% מן הקרנות במדינות אירופה הנסקרות מממנות חינוך ומחקר וכ-25% מתוכן מממנות שירותים חברתיים⁹ (Anheier 2001; Clarke 2008).

בעשור האחרון ניתן לזהות שינוי מגמה משמעותי בקרב גורמי מימון באירופה (Clarke 2008). על פי נתונים מן העשור האחרון של המאה ה-20, קרנות אירופאיות לא השקיעו כלל בתחום הבינלאומי (Anheier 2001). לעומת זאת, נתונים עדכניים מבהירים כי היחסים הבינלאומיים והפיתוח הבינלאומי הפכו לתחום ההשקעה השלישי בחשיבותו מבחינת הקרנות האירופאיות (13%). שיפור נוסף, אם כי פחות דרמטי, נרשם בהעדפת תחום הסביבה (Clarke 2008).

⁷ בשל שינוי בהגדרת קטגוריות תחומי הפעילות ואוכלוסיות היעד, קשה להשוות בין נתוני הפילנתרופיה בישראל לאלו המתפרסמים בארצות הברית ובאירופה.

⁸ בשנת 2007 הופנו 2.1% מכלל התרומות מקרנות בארה"ב לתחום הדת (The Foundation Center 2009a).
⁹ מעניין לציין כי בסקר שעסק בתפיסות התפקידים של קרנות אירופאיות, הסתייגו מרבית הקרנות מפעילויות רווחה. הקרנות שנסקרו דחו את הרעיון כי תפקידן של קרנות הוא חלוקה מחדשת של משאבים או העברת הון מהעשירים לעניים (Centre for Civil Society 2005).

ההשקעה בחברה האזרחית ובמגזר השלישי באירופה עצמה הם הנקודה העיוורת של גורמי המימון באירופה. נתוני מגמות הנתינה מסוף המאה ה-20 (Anheier 2001) שיקפו חוסר העדפה כמעט מוחלט לארגוני סגור (1% מכלל ההשקעות החברתיות). הנתונים העדכניים (Clarke 2008) אינם מצביעים על שיפור משמעותי; בתחתית רשימת התחומים בהם תומכות קרנות אירופאיות ניתן למצוא את החברה האזרחית, זכויות האדם, הפילנתרופיה וההתנדבות באירופה. בחלק האחרון של מסמך זה נעסוק בהמלצות המשתמעות מניתוח תוצאות הסקר.

סיכום והמלצות – על מה שמצוי מתחת לפנס ועל מי שנותרים בצל

בנייר עמדה זה בקשנו להאיר את האזורים שאינם מצויים מתחת לפנס. הסקר שערך מרכז שיתופים נועד להוות אבן דרך במיפוי האזורים החשוכים יותר של ההשקעה החברתית בישראל. ממצאי הסקר מלמדים כי ילדים, בני נוער ואוכלוסיות מצוקה נחשבים לאוכלוסיות יעד מועדפות בקרב גורמי מימון וכי תחומי הפעילות המועדפים הם חינוך ורווחה. בכך, כאמור, אין חדש. מחקרים רבים שנעשו בשנים האחרונות בישראל מעידים על העדפה זו.

נייר העמדה הנוכחי והסקר עליו הוא מבוסס מהווים חידוש בהבהירם כי אוכלוסיות יעד אחרות ובהן בני מיעוטים, הקהילה הגאה, ערבים אזרחי ישראל ומהגרי עבודה נותרות שוב ושוב בתחתית דירוג ההשקעה החברתית המועדפת. לרשימת ההשקעות החברתיות הלא-פופולריות ניתן לצרף גם את תחום איכות הסביבה והשינוי החברתי.

אין בכוונתנו לבטל את חשיבותה של ההשקעה החברתית בחינוך, ברווחה או באוכלוסיות מצוקה וילדים. עם זאת, חשוב להדגיש כי מכיוון שכסף רב מופנה לתחומים אלו, יתקשו קרנות בעלות הון קטן יחסית להשפיע על שדות אלו באופן מהותי. פתרון אפשרי הוא לאמץ גישה בה משלבים השקעה באוכלוסיות יעד פופולריות פחות תוך השקעה בתחומי פעילות פופולריים. כך, ניתן לשלב השקעה בתחום החינוך בקרב אוכלוסיות יעד מועדפות פחות כמו ערבים אזרחי ישראל או מהגרי עבודה.

זאת ועוד, השקעה חברתית בתחומים ובאוכלוסיות יעד המאופיינים בתת-השקעה פילנתרופית, מהווה הזדמנות אמיתית לשינוי חברתי באמצעות פילנתרופיה עבור גורמי מימון ומשקיעים חברתיים. נתינה לאוכלוסיות יעד כמו הקהילה הגאה, אוכלוסיות המיעוטים בישראל והערבים אזרחי ישראל מהווה השקעה אסטרטגית שמשמעותה סיוע בשינוי סדר היום החברתי ובתרומה מהותית ליציבות החברה הישראלית ולצמצום השסעים החברתיים בתוכה.

שיעור חשוב הנגזר מן הסקר נוגע לפופולריות הנמוכה של ההשקעה בארגוני שינוי חברתי ובארגוני תשתית של המגזר השלישי בישראל. למשקיעים חברתיים המבקשים להפיק את מלוא התמורה החברתית מהשקעתם כדאי לשקול השקעה בתשתיות המגזר השלישי בישראל. תשתית חזקה למגזר השלישי פירושה השקעה בבניית יכולות של עמותות לאורך זמן. סיוע לארגונים העוסקים בשינוי חברתי ולארגוני תשתית מחזקת את המגזר השלישי בפרט ואת החברה האזרחית בכלל. לכן, במובנים רבים השקעה בארגוני תשתית של המגזר השלישי ובארגונים לשינוי חברתי מהווה השקעה אסטרטגית ומכפיל כוח ודאי להשקעתו של גורם המימון.

המסקנה האחרונה של נייר זה נגזרת מראשוניותו של הסקר עליו מבוסס נייר העמדה. הסקר שערך מרכז שיתופים מלמד כי יש צורך בעבודה נרחבת למיפוי הצרכים הקיימים בחברה הישראלית, כמו גם בהבנה מעמיקה יותר של מאפייני הנתינה הפילנתרופית בישראל. מחסור בנתונים מסוג זה מקשה על גורמי מימון לתכנן את השקעתם על בסיס אסטרטגי. תהליך למידה מעמיק ונרחב בתחומים אלו יאפשר למשקיעים חברתיים לזהות את תחומי ההשקעה ואוכלוסיות היעד המצויים בצל ובעקבות זאת את האזורים בהם ניתן להשקיע ולהביא לשינוי מהותי.

לבסוף, חשוב להדגיש - בימים אלו של מיתון כלכלי גלובלי, עצם הנתינה החברתית היא עשייה בעלת משמעות קריטית. יש להמשיך, להתמיד ולחזק את ההשקעה החברתית לסוגיה.

ביבליוגרפיה

- גדרון, ב., אלון, י., שלנגר, א. ושוורץ, ר. (2006). *מגזר הקרנות הפילנתרופיות וארגוני המימון בישראל*. באר שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- גדרון, ב., שלנגר, א. ואלון, י. (2008). *תרומתן של קרנות פילנתרופיות זרות בישראל*. *חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל*, (1) 3, עמ' 33-49.
- כץ, ח., אלון, י., גדרון, ב. ובביס, ד. (2006). *נתונים על המגזר השלישי בישראל*. באר שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- מג'ר, א. (2008). *אילי ההון החברתי: מגזין דה מרקר*. אוגוסט, עמ' 40-48.
- רודיק, א. (2008). *לא רק אהבת האדם - הפילנתרופיה בראי התיאוריה והמחקר*. ירושלים: המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- שמעוני, ב. (2008). *עסקים ופילנתרופיה חדשה בישראל*. ירושלים: המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים.

Anheier, H., K. (2001). *Foundations in Europe: A Comparative Perspective*. **Civil Society Working Paper** 18 (August). London: Center for Civil Society, London School of Economics.

The Center on Philanthropy at Indiana University. (2007). *Patterns of Household Charitable Giving by Income Group, 2005*. Indianapolis: The Center on Philanthropy at Indiana University.

חומרים מרשת האינטרנט:

- דטל, ל. (2009). *למי הישראלים תורמים הכי הרבה? The Marker*.
http://www.themarker.com/tmc/article.jhtml?ElementId=ld20091129_531166997
(התבצעה גישה ב- 30.12.09)
- וינהבר, ב. (2008). *המגזר השלישי והפילנתרופיה העסקית בחינוך מגמות ומאפיינים. יזמות בחינוך (2)*.
http://ftp.beitberl.ac.il/~bbsite/edu/merkazim/tichnun_limudim/newsletter/newsletter2/topic1.htm
(התבצעה גישה ב- 30.12.09)
- חזן, א. וברנר, נ. (2009). *סקר מוסדות פילנתרופיה לשנת 2006*. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. http://www1.cbs.gov.il/www/hodaot2009n/08_09_270b.pdf. (התבצעה גישה ב- 1.1.10)
- מעוז-שי, יעל. (2008). *עשר אמירות כמותיות על פילנתרופיה פרטית בישראל*. שיתופים לקידום החברה האזרחית בישראל.
<http://www.sheatufim.org.il/website/Modules/Database/PoolItemPage.aspx?PoolItemID=278>
(התבצעה גישה ב- 1.1.10).
- צדוק, ד., בן פורת, ד., וורגן, י., ובן דוד, ל. (2005). *האחריות החברתית של המגזר העסקי*. ירושלים: כנסת ישראל.
<http://www.knesset.gov.il/mmm/doc.asp?doc=m01519&type=pdf>
(התבצעה גישה ב- 30.12.09)

Centre for Civil Society. (2005). *Roles of Foundations in Europe*. The London School of Economics and Political Science.
http://www.lse.ac.uk/collections/visionsAndRolesOfFoundationsInEurope/key_finding_s.htm (accessed 28.12. 09).

- Clarke, P. et al. (2008) *Foundations in the European Union*. Brussels: European Foundation Centre. http://www.efc.be/NewsKnowledge/Documents/EFC-RTF_EU%20Foundations-Facts%20and%20Figures_2008.pdf (accessed 1.1.10).
- The Foundation Center. (2009). *Highlights of Foundation Yearbook*. The Foundation Center. foundationcenter.org/gainknowledge/research/pdf/fy2009_highlights.pdf (accessed 28.12. 09).
- The Foundation Center. (2009a). *Highlights of Foundation Giving Trends*. The Foundation Center. foundationcenter.org/gainknowledge/research/pdf/fgt09highlights.pdf (accessed 28.12. 09).
- Raymond, S. (2001). *Philanthropy and the Environment: An Opportunity for Effective Leadership. On Philanthropy*. <http://www.onphilanthropy.com/site/News2?id=5297&page=NewsArticle> (accessed 1.1.10).
- Rowley, S. (2007). *The logic of green giving*. BBC News (24.12.07). <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/7153676.stm> (accessed 1.1.10).